

A SZENTES-BEREKHÁTI KÉSŐSZARMATA TELEP KÉT VASMÉCSESE

KÓHEGYI MIHÁLY
(Baja, Türr István Múzeum)

A római birodalom határa mentén települt „barbár” lakosság tárgyi hagyatékára mindenütt az a jellemző, hogy több korszak és kultúrzóna sajátosságai keveredve fordulnak elő benne.¹ Ez könnyen érthetővé válik akkor, ha meggondoljuk, hogy a római birodalom mereven lezárt határa évszázadokon keresztül olyan áthatolhatatlan válaszfalat képezett, amely minden népmozgásnak megálljt parancsolt.² A keletről és északról érkező népek és kultúrhatások a római határ mentén feltorlódtak, és ez a néprajzi kép erős változatosságát, helyenként tarka sokszínűségét eredményezte. Ehhez járultak a római birodalomból jövő iparcikkek és kultúrhatások, amelyek különösen a fényűzési cikkekben és a kézműipar technikai fejlődésében mutatkoztak meg.³ Ezt a római hatást, az ilyen vonatkozásban vezető helyet elfoglaló lengyel kutatás római infiltrációnak (beszivárgás) nevezi és nagy jelentőséget tulajdonít neki a barbarikum gazdasági-társadalmi viszonyainak fejlődésében.⁴

Hazai régészetünk e téren alig-alig tette meg a kezdeti lépéseket.⁵ Igaz ugyan, hogy a szarmatákról alkotott történeti képünk, amely korábban főképpen az antik auktorok tudósításain nyugodott, a legutóbbi évtizedekben jelentősen bővült a hazánkban előkerült szarmata leletanyag felmérése, leírása

¹ R. v. Uslar, Germanische Bodenaltertümer um Chr. Geburt als Interpretationsbeispiel. Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz VIII. (1961.) 60.

² Mócsy András, Római- és népvándorlaskor. In Orosháza története. Szerk.: Nagy Gyula. Orosháza, 1965. I. 108.

³ Rutkowski, Bogdan, Terra sigillata znalezione w Polsce. Wrocław, 1960. — Dekan, Jan, Należy wczesnej sigillaty w keltskich obiektach na Devine. Sbornik Fil. Fak. Univerzity Komenského, 1961. 51—56. — Sakař, Vladimír, K počatku dovozu terrae sigillatae do středního Podunají. Acta Universitatis Carolinae, 1959. 251—256. — Rutkowski, Bogdan, Chronologia rzymskich importów ceramicznych w Polsce. Wiadomości Archeologiczne, 1964. 75—83. — Křížek, František, Nové nálezy Terry sigillaty na Slovensku. Slovenská Archeologia, 1961. 301—324., 1966. 97—145.

⁴ Konik, E., Ślask starożytny a imperium rzymskie. Warszawa—Wrocław, 1959. — Majewski, Kazimierz, Importy rzymskie w Polsce. Warszawa, 1960. Ehhez Alföldy Géza megjegyzései AÉ. 1962. 126—128.

⁵ A szarmatáknál található római terra sigillata anyagot Gábler Dénes gyűjtötte össze. Dolgozatának megjelenése elé várakozással tekintünk. A pannóniai párhuzamok, belső időrendjük egyre erőteljesebben kezd kibontakozni. Bónis Éva, Bibliographie der römerzeitliche Keramik betreffende Literatur Ungarns seit 1945. Rei Cretariae Romanae Fautorum Acta II. 1959. 1—3. — Gábler Dénes, Az importált terra sigillaták forgalma Pannóniában. AÉ. 1964. 94—110. — Sz. Póczy Klára, Der Einfluss der spätitalischen Sigillata-Werkstätten auf die Fabrikation von pannonischen Prunkgefäßen. Acta Arch. Hung. 1959. 143—158. — Gábler Dénes, Terra Sigillata in dem Ostpannonien benachbarten Barbaricum. Rei Cretariae Romanae Fautorum. Acta VIII. (1966.) 5—17. Eredményeit már nem használhattam.

és kiadása által.⁶ Ennek a corpusnak köszönhető, hogy a magyarországi szarmata törzsek műveltsége; a rómaiakkal, valamint a szomszédos népekkel való kapcsolataik, viszonylag könnyen kutathatók, sőt a szarmaták népének fejlődéstörténete legalább laza vonásokban nyomon követhető. E leletanyag ismeretében kísérlet történt már a szarmaták magyarországi történetének periódizációjára is.⁷ Nem kétséges, hogy ez a négyszakos korszakbeosztás (I. szakasz: 20–180., II. szakasz: 180–260., III. szakasz: 260–335., IV. szakasz: 335–570.) további finomításokra, módosításokra szorul.⁸ Mindez nem oldható meg az 1950 után előkerült, hiteles ásatásokból és leletmentésekből származó régészeti anyag részletes közzélése nélkül.⁹ Ezt a munkát már ma sem lenne haszontalan elvégezni, hiszen Párducz Mihály háromkötetes anyaggyűjtése akkor zárult, amikor ásatásaink országos viszonylatban fellendülőben voltak s így a hiteles, jól megfigyelt leletek java része ma még feldolgozatlan és kiadatlan. Mindamelllett folytatni kellene egyes kulcsfontosságú régi temetők társadalomtörténeti kiértékelését, vagy újraértékelését is.¹⁰ Elszomorító ugyanis, hogy a több százezer darabot kitevő leletanyag ellenére szinte semmit sem tudunk a nép hétköznapi életéről,¹¹ gazdasági helyzetéről, társadalmi berendezkedéséről.¹² Igen gyérek ismereteink a rómaiakkal folytatott kereskedelmükről is.¹³ Pedig e kereskedelem meglétét, sok ez ideig köztudott adat mellett,¹⁴ az alább bemutatandó két vasméces is bizonyítja.

⁶ Párducz Mihály, A szarmaták emlékei Magyarországon. I. AH. 15. (Bp. 1941.), II. AH. 28. (Bp. 1944.) III. AH. 30. (Bp. 1950.).

⁷ Harmatta János kritikája Párducz Mihály könyvéről Acta Arch. Hung. 1952. 341–352. — Harmatta János, A magyarországi szarmaták eredetének és bevándorlásának történetéhez. AÉ. 1949. 30–36. — Harmatta János, The Sarmatians in Hungary. Folia Ethnographica 1949. 127–154. — Harmatta János, A magyarországi szarmaták történetéhez. AÉ. 1950. 10–18. — Harmatta J., Studies in the history of the Sarmatians. Budapest, 1950.

⁸ Az újabb közlemények már komoly lépést jelentenek a megoldás felé. Párducz Mihály, Beiträge zur Geschichte der Sarmaten in Ungarn im II. und III. Jahrhundert. Acta Arch. Hung. 1957. 139–182. — Salamon Ágnes, Sarmatische Funde in Ócsa. Folia Archeologica, 1959. 75–89. — Párducz Mihály, Római császárkori telep Miskolcon. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, Miskolc, 1957. 45–59. — Fettich Nándor, Archäologische Beiträge zur Geschichte der sarmatisch-dakischen Beziehungen. Acta Arch. Hung. 1953. 127–178. — Garam Éva, Szarmata kurgánok Isaszegen. Folia Archeologica, 1964. 49–61. — K. Végh Katalin, Koracsászárkori település maradványa a miskolci Szabadság téren. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, Miskolc, 1962–1963. 45–55. — Párducz Mihály, Die ethnischen Probleme der Hunnenzeit in Ungarn. Budapest, 1963.

⁹ A szegedi múzeumban is felgyülemlett azóta a kiadatlan anyag. Közülük a Trogmayer Ottó ásata Üllés–Árpád dűlő 17 sírja (AÉ. 1960. 237. és 1961. 290.), valamint a Nagykatmarás–Zrínyi u. 4. szám alatti temető anyaga a jelentősebb. (AÉ. 1960. 239.)

¹⁰ Ennek szükségességét és várható eredményeit több cikk bizonyítja. Párducz Mihály, Der spätsarmatische Friedhof von Törökkanizsa (Novi Knežavac, Jugoslawien). A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1957. 45–59. — Párducz Mihály, Hunkori szarmata temető Szeged–Óthalmon. MFMÉ. 1958–1959. 71–99.

¹¹ A lakásviszonyokról Párducz Mihály, Népvándorláskori ház Mohácson. AÉ. 1949. 85–90.

¹² A településrendszerükben mutatkozó szabályosságokra Kőhegyi Mihály, A szarmaták kutatása Baja környékén (A bajai Türr István Múzeum Kiadványai 12.) Baja, 1965. 15–30.

¹³ A Barbaricumba vezető útvonalakról legutóbb Fitz Jenő, Pannonien und die Kliental-Staaten an der Donau. Alba Regia, 1963–1964. 73–85. — A Dunaszekcső–Szeged útvonalra Lakatos Pál, Funde der Römerzeit vom Gebiet der Szegediner Festung. MFMÉ 1964–65. I. 65–81. — Kőhegyi Mihály–Novotny Iván, Adatok és megjegyzések a Contra Florentiam római kori kikötőről. JPMÉ 1967. 39–48.

¹⁴ A szarmaták kezén található római pénzekről Huszár Lajos, Das Münzmaterial in den Funden der Völkerwanderungszeit im mittleren Donaubecken. Acta Arch. Hung. 1955.

A két mécses Csallány Dezső találta a Szentes-berekháti gepida temető hitelesítő ásatása során. A leleteket annak idején, rövid megjegyzések kíséretében, közzé is tette.¹⁵ Ennek köszönhető, hogy előkerülésük körülményeit, valamint a hozzátartozó együttest jól ismerjük.¹⁶

1. kép

A mécsesek az I. számú szarmata gödörben feküdtek. A gödör alakja kelek, lefelé gömbölydő, alja vízszintes, átmérője 160 cm, déli részén 120 cm mélyen kétfülű korsó feküdt oldalra dőlve, fenékrésze mellett vasból készült két olajmécses volt egymásba rozdásodva. Tisztításukkor kevés szürke pernyét talált bennük az ásató. A gödörben még — mint ahogyan ez szarmatakorai szemétdögökben általános — további cseréptöredékek heverték. A gödör leletanyagának bővebb leírása a következő:

1. Szürke, jól iszapolt, jól égetett, korongolt edény fenékrészének töredéke. Tagolt talpa után tölcésesen emelkedik oldalfalának indítása. Átmérője 9 cm lehetett. (1. kép.)

2. Korongolt, finoman iszapolt szürke edény töredéke. (Csak Csallány Dezső leírásából ismerjük, feltételezhetően az előbbi edényhez tartozott.)

3. Kétfülű, szürke, jól égetett, korongolt korsó. (Egyik füle kiegészítés.) A fül a kissé kihajló szájremberből indul vízszintesen, majd szép íveléssel az edény hasához csatlakozik. A fület az edény elkészülte után dolgozták rá. Hosszú, kúp alakú nyakát kiugró, körbefutó léctag választja el a válltól. A másik ilyen agyaggyűrű a fülek alatt, a has felső harmadában helyezkedik el. Az így kialakított sávban, a fülek által szabadon hagyott területen, trapéz alakú mezőt képezett ki a gölöncsér és besimított hálómintával díszítette az egészet. Hasa gömbölyded, öblös. Fenékrésze élesen tagolt. M.: 27,5 cm, szájátmérő: 9,8 cm, nyakátmérő: 7,8—9,8 cm, hasátmérő: 22 cm, talpátmérő: 8,9 cm. Fülének vastagsága: 1,8 cm. (2. kép.)

4. Olajmécses vasból, vasaló alakú. Oldalai nagyjából egyenlő szárú háromszögek, melyek felül csúcsban találkoznak. Kiszélesedő része a sarkoknál lekerekített. Aránylag vékony tartófüle a háromszög alapjának közepéből, a mécses pereméből indul és mélyen az edény belseje felé hajlik. Ez a behajlás másodlagos sérülésnek tűnik, márcsak azért is, mert nem a mécses középvonalában helyezkedik el, hanem jobb oldalra, szabálytalanul kipördül. A mécses hossza: 12,4 cm, legnagyobb szélessége: 7,7 cm, magassága: 2,2 cm, a vaslemez vastagsága 0,3 cm. Füle eredetileg az alább leírással kerülő mécseséhez lehetett hasonló. (3. kép 1a és 1b).

5. Olajmécses vasból, csónak alakú. Szélesebb vége lekerekített, eleje (oldalnézetből figyelve) kissé felkap. Ez a függesztés egyensúlya miatt volt szükséges. Tartófüle a peremből indul és ívesen hajlik a mécses testének szélesebb harmada fölé. (Hossza: 11 cm.) Végéhez egy függőleges vaspálcika csatlakozik. Hossza 15,1 cm, legnagyobb szélessége: 7,1 cm, magassága: 2,1 cm. Lemezének vastagsága 0,4 cm (3. kép 2a és 2b).

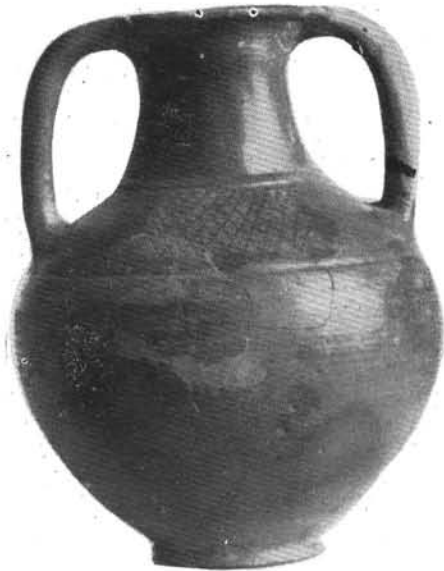
A két mécses meglehetősen oxidált, technikai vizsgálatra kevésbé alkalmas.¹⁷ Első fogásra is érezhető azonban, hogy súlyuk különböző: az 1. számú mécses 90 gramm súlyú, míg a 2. számú 154 gramm. Mindkettő kovácsolt.

61—109. — *Kerényi András*, Magyarországi szarmata pénzek. Numizmatikai Közlöny, 1955—1956. 14—20. — *Kőhegyi Mihály*, Römische Münzen aus Sarmatischen Gräber und von Sarmatischen Siedlungen. MFMÉ 1966—1967. II. 109—114.

¹⁵ *Csallány Dezső*, Népvándorlaskori leletek Szentes—Berekhátról. AÉ. 1941. 119—126.

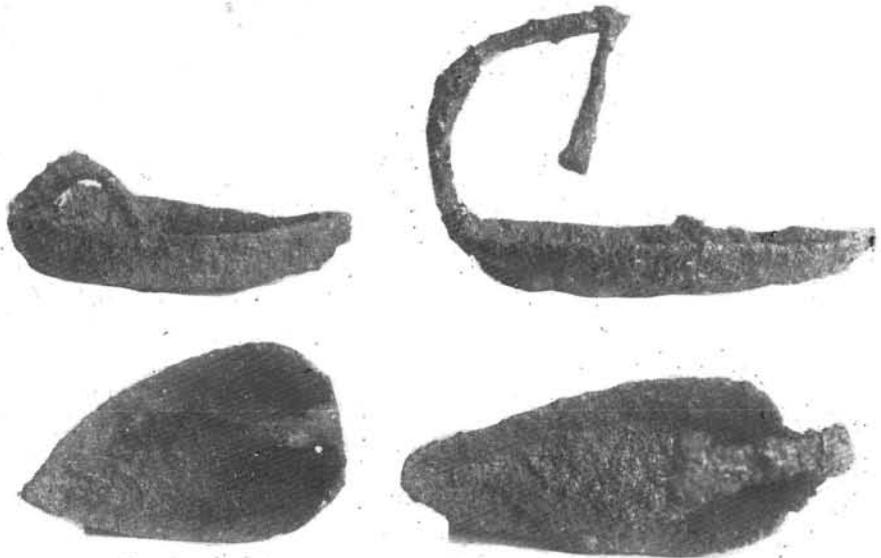
¹⁶ A leletek sokáig heverték a szegedi múzeumban, csak 1953-ban leltározták be egy részüket.

¹⁷ A technikai vizsgálatoknál H. Tóth Elvira és Gesztes Jenő voltak segítségemre, melyet itt is megköszönök.

2. kép

Az 1. számú a gondosabban megmunkált.¹⁸ Oldalfalai majdnem meredekek, csak enyhén hajlanak kifelé. Az oldalfal és a fenékrész élben találkozik, éppen ezért igen valószínű, hogy valamilyen vasmagra kalapálták rá, illetve üllőn hajlítoták fel oldalfalait. A fül felerősítését a másik mécsesen lehet jobban tanulmányozni. A fület ugyanis külön készítették: a kerek, 4–6 mm átmérőjű vasrúd végét mintegy 2 centiméter mélyen bevágták, vaslemezt dugtak közé és laposra

3. kép

kalapálták mindkét felét külön-külön. A mécses belső oldalára kerülő, tehát látható részt egészen finoman eldolgozták, a külsőt vastagabbra hagyták az erősebb tartás céljából. Ezek után a vasrudat ívszerűen meghajlították, majd a két lapos, felizzított rész közé befogták a mécses oldalfalát és egybekalapálták. Elképzelhető az is, hogy a gömbvasat bevágás nélkül kalapálták laposra és ezt erősítették a mécses belső oldalához. Ebben az esetben azonban a külső erősítő-merevítő részt külön vasból kellett hozzádolgozzák az oldalfalhoz és a nyélhez.

Annak ellenére, hogy a mécsesek kétségtelenül szarmata földről és szarmata kerámiával együtt kerültek elő, gyanítható volt azok római származása. E fonalat felvéve kerestük tovább párhuzamaikat.

Otto Fischbach¹⁹ alapvető munkája után J. J. Baschofen foglalkozott az ókori lámpákkal és elsősorban a rajtuk található ábrázolások értelmezését kísérelte meg.²⁰ A Kölnben,²¹ majd a Rajna melléki Weisenau közelében feltárt római kori fazekasműhelyek a készítés technikájába is bepillantást engedtek. Az agyagfalba épített igen nagy méretű, boltíves szájú és kupolás belső térrel rendelkező kemencesor a korai császárkorra keltezhető. A hibás, selejtes, rozszul égetett árun jól meg lehetett figyelni a korongolás egyes fázisait, valamint az égetés mikéntjét. A szinte „lámpagyárnak” nevezhető üzemből azonban csak agyaglámpásokat készítettek.²² W. Deonna munkája 13 típust különböztetett meg az ábrázolások alapján.²³ A későbbi feldolgozásokban jól nyomon követhető az egyes típusok és a hozzájuk tartozó példányok növekedő száma. Így például az Apulum teljes lámpaanyagát bemutató közlemény már negyven típust különböztet meg.²⁴ Nicolae Gostor mintegy félezer mécsesest regisztráló katalógusa — az előbbihez hasonlóan — csak agyagmécseseket tartalmaz.²⁵ Jugoszláviából a nagytömegű agyagmécses mellett²⁶ ismerünk IV. századi Krisztusmonogramos bronzmécses is.²⁷ A belgrádi Nemzeti Múzeumban 15 bronzlámpát őriznek. Közülük egy példány hasonlít alakra a mieinkhez, de a belgrádi elől elkeskenyedek, félköryszerűen befűződik és itt a lámpa fedett. Fogója ugyan letörött, de jól látszik, hogy eredetileg a lámpa teste fölé kanyarodott. Az i. sz. I–II. századra keltezhető lámpa távoli párhuzamként fogható csak fel.²⁸

Egy jó történeti összefoglalással, világos beosztással megírt újabb lámpatörténeti munka, időrendben a görögöktől a későantik-korakeresztény világítóeszközökig kíséri nyomon fejlődésüket. A nagytömegű anyagban alig néhány

¹⁸ Móra Ferenc Múzeum, leltári számuk 53.219. 1–2.

¹⁹ *Fischbach, Otto*, Römische Lampen aus Poetovio. Graz, 1896.

²⁰ *Baschofen, J. J.*, Römische Grablampen vorzugsweise eigener Sammlung. Vorgelegt und mit Ausführungen zu einzelnen Theilen der Römischen Gräbersymbolik begleitet von... Leipzig, 1912.

²¹ *Fremersdorf, Fritz*, Ein Werkstattfund von Bildlampen der frühesten Kaiserzeit aus Köln. Bonner Jahrbücher, 1942. 237–248.

²² *Fremersdorf, Fritz*, Römische Bildlampen. Bonn—Leipzig, 1922.

²³ *Deonna, W.*, L'ornementation des lampes romaines. Revue Archéologique, 1927. 233.

²⁴ *Baluta, Closca, L.*, Opatele romane de la Apulum. Apulum, 1961. 189–220.

²⁵ *Gostor, Nicolae*, Inscriptiile de pe lucernele din Dacia romană. Arheologia Moldovei, 1961. 149–209.

²⁶ *Kondič, Vladimir-Todorovič, Jovan*, Zbirka rimskih žižaka u Muzeju Grada Beograda. Godisnjak Muzeja Grada Beograda, 1956. 63–74.

²⁷ *Vikič-Balančić, Branka*, Starokršćanska lampica 12 Zagrebe. Peristil, 1954. 131–135.

²⁸ *Jeličić, Branka*, Bronzani žišci u Narodnom Muzeju. Zbornik Radova Narodnog Muzeja, 1959. 73–82.

bronzmécses található, vasból pedig egyetlen egyet tud csak bemutatni. Ez azonban méreteiben és megformálásában hasonlít a mieinkhez, mindössze azzal a különbséggel, hogy a keskenyebb vége gömbölyített.²⁹ Érdekes véletlen folytán az előbbivel szinte egyidőben jelent meg az eddigi szakirodalmat és régészeti anyagot egyaránt legjobban feltáró, eredményeit összegező monográfia, melynek egyes fejezetei (Égeikum, Karthágó, Görögország, hellenizmus, rómaiak, koptok, Bizánc) fejlődési sort is tükröznek bizonyos mértékig. Jellemző viszont, hogy a hatalmas anyagban alig néhány bronzmécses került bemutatásra, vasból való pedig nincs közöttük.³⁰ Hogy azonban az arány eredetileg nem lehetett egészen ilyen egyoldalú az agyagmécsesek javára, azt a lauricum (Ausztria) lámpakatalógus is bizonyítja. A mintegy 400 darab között 6 bronzlámpa fordul elő. Mindkettő hasonlít a szentesiekhez, az egyik szinte azonos vele. A töredékes, igen rossz állapotban fennmaradt példány méretei azonban nem állapíthatók meg. A szerző felveti annak a lehetőségét, hogy tekintve az igen kis oldalmagasságot, ezek lámpaalátétek lehettek. Feltételezése azonban nem állhatja meg a helyét.³¹

Utoljára hagyjuk a számunkra legfontosabb pannoniai anyagot. Iványi Dóra 4600 mécsést regisztráló feldolgozása mindmáig legalaposabb ilyen munkánk nemcsak hazai viszonylatban, hanem a római provinciák egészét tekintve is. Az imponálóan nagyszámú anyagból mindössze 69 bronz és 7 vasmécses került elő! A vasból valók legtöbbször olyan rossz állapotban van, hogy képét sem közölhette. A képen is bemutatott szombathelyi és osztrák területről származó példány nyélmegoldása hasonlít a szentesi darabokhoz, de keskenyedő végük félkörösen végződik.³²

A római anyagot áttekintve azt tapasztaljuk, hogy a mi mécseseinknek tökéletes párhuzama nincs. Még a Villafranca környékén előkerült, ólomból öntött, bányász mécsesek hasonlóan leginkább hozzájuk.³³ Ennek ellenére lehetséges, hogy azok mégis római földön készültek. Nem zárhatjuk azonban ki annak lehetőségét sem, hogy az aránnyal egyszerű technikai felkészültséget kívánó mécseseket maguk a szarmaták gyártották. A szükséges fogókkal, kalapáccsal, üllővel rendelkeztek³⁴ és bizonyos fokú vasművesség feltételezése már az eddigi ásatási adatok alapján is jogos.³⁵

Az viszont nem kétséges, hogy ezt a viszonylag jól bevált, könnyen készíthető formát agyagból utánozták. Két ilyen darabunk van, mindkettő a hódmezővásárhelyi határ Solt-Palé (Vas-Palé) nevű részén került elő méhkas alakú szarmata gödörből. A területen nagyobb, a IV. század második felére keltezhető telep van. A minket közelebbről érdeklő két leletről ezeket írja ásatója: „Az V. típusú edények közül legszokatlanabb a XXXVI. 4. edény vasalóformája. Méretei mutatják, hogy egészen kicsi edényről van szó (magassága 3,5, hossza

²⁹ Menzel, Heinz, Antike Lampen im Römisch-Germanischen Zentralmuseum zu Mainz. Mainz, 1954. 97. ábra.

³⁰ Bernhard, Maria Ludwika, Lampki starozytne. Warszawa, 1955.

³¹ Devinger, Hans, Römische Lampen aus Lauricum. Linz, 1965. 124—125. 37. rajz és 397. katalógus szám.

³² Iványi Dóra, A pannóniai mécsesek. (Diss. Pann. II. 2.) Budapest, 1935. 304—305. LXIV. tábla 8. kép, 4358, 4349, 4360, 4361, 4362. katalógus szám.

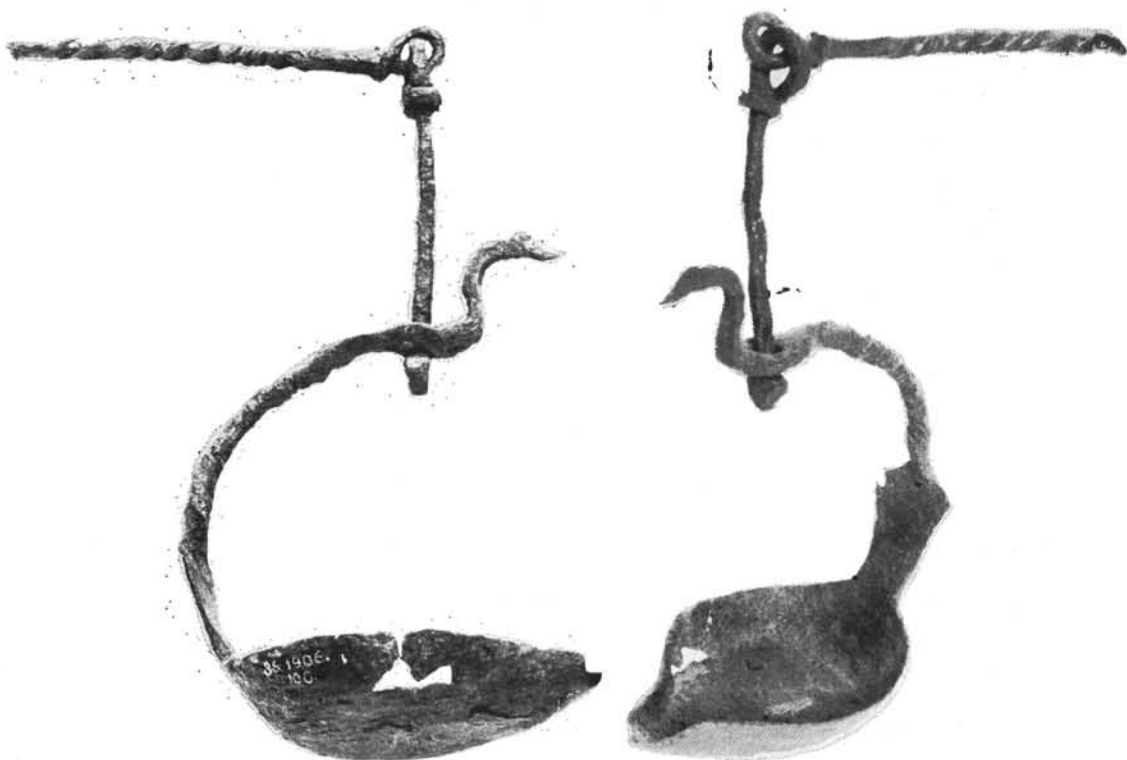
³³ Neuberger, Albert, Die Technik des Altertums. Leipzig, 1919. 19.

³⁴ Párducz Mihály, Archeologische Beiträge zur Geschichte der Hunnenzeit in Ungarn. Acta Arch. Hung. XI. (1959.) 345.

³⁵ Leletmentés Katymár—Téglagyár agyagbányájában 1953-ban. Komáromy József jelentése a bajai Múzeum Adattárában. (Leltári szám: 960/II.)

7 cm). Egy hasonlóknak töredékei is előkerültek, amelynek úgy látszik füle is volt (XXXVI. 3.).³⁶ Már Csallány Dezső felismerte, hogy ezek agyag utánzatai a szentesi vaspéldányoknak. A durva, vastag falú, téglavörös színű mécsesek bizonyára helyben készültek, ha római mintákat vettek is figyelembe. Hogy a római provinciák szomszédságában élő népeknél, illetve a korábban provinciaként szereplő területeken nem volt merőben szokatlan a mécsesek használata, azt az Alba Júlia környékén előkerült 4 agyagmécses is bizonyítja, melyeket feldolgozójuk az i. sz. IV–V. századra keltez.³⁷ Ismerünk IV. századi agyagmécsést Apulumból és Mercheasa-Streitfort (Jud. Tarnova Mare, Románia) környékéről is. Ezek azonban, amennyire fényképek alapján ítélni merészkedhetünk, eredeti római készítményeknek látszanak.³⁸

Igen kevés vizsgálat történt ez ideig a mécsesek használatára vonatkozólag.³⁹ Azon túl, hogy általánosan ismerjük világító szerepüket, alig tudunk valamit felfüggesztésükről, az égésre felhasznált anyagról. A felfüggesztést illetően leginkább a Csákberény-Orond pusztáról előkerült római kori vasmécses

4. kép

³⁶ Párducz Mihály, Adatok az Alföld római kori kerámiájához. *Dolg.* 1935. 175—203.

³⁷ Popa Alexandru, Materiale din perioada de trecere la feudalism in zona Orasului Alba Julia. *Apulum*, 1961. 220—232.

³⁸ Horedt Kurt, Funde der Völkerwanderungszeit aus Siebenbürgen. *Annalen Institutului de Studii Classice*, 1941—1943. 163—179. I. tábla. 5. kép.

³⁹ Pelikán, J. B.—Sakač, Vl., Zjištovani druhu paliva v římských Kahanech. *Archeologické Rozhledy*, 1956. 567—575.

tájékoztató bennünket. Az ép, tartóláncokkal együtt megmaradt példány képe (4. kép, a–b) minden leírásnál beszédesebben mutatja használatát.⁴⁰ Itt csupán arra hívnánk fel a figyelmet, mennyire pontosan kellett megválasztaniok a felfüggesztés helyét az igen ingatag egyensúly miatt.

A lapos fedélnélküli lámpákban — olajuk nem lévén — fagygyút égettek.⁴¹ A lámpabél kákából, lenből, kenderből, gyapjúfűből (amelyet népi nyelven oly sokatmondóan királygyertyának is neveznek) készült.⁴² A fagygyút felolvasztás után beleöntötték a vasmécsesbe, belefektették a belet és ezt a mécses keskenyebb végén kissé felhúzták.⁴³ A 49–51 C fokon olvadó fagygyút azután a lassan égő bél megolvasztotta és felszívás után elégette. Fénye persze igen gyér lehetett.

Az évezredek folyamán kivitelben és alakra nézve alig-alig változó vasmécsesek közelebbi keltezésre teljességgel alkalmatlanok. Szerencsére a velük együtt előkerült korsó már jóval szűkebb időhatárok közé datálható. A lelet első közlője a Wien-Simmeringi és néhány hasonló példány alapján a 380–400-as évek közé keltezi a szentesi korsót és a hunok által elindított népvándorlás legkorábbi időszakának egyik szép emlékét látja benne.⁴⁴ Az általa bevont párhuzamok azonban (Körösladány,⁴⁵ Szekszárd,⁴⁶ Tatavidék⁴⁷) kivétel nélkül egyfűlű korsók s így közvetlen analógiák aligha lehetnek. Legtöbbjének füle fenn a peremből indul. Sokkal közelebbi rokonságot mutat négy Dunapentelén előkerült korsó, melyek az I–III. századra tehetők.⁴⁸ Az Aquincumban, a Schütz-féle vendéglő mellett feltárt két edényégető kemencéből ismerünk még hasonló darabokat.⁴⁹ A legjobban azonban néhány szarmata területen előkerült kétfűlű korsó hasonlít a Szentes-berekháti példányhoz. A Csongrád–Kenderföldek,⁵⁰ Újföldségek–Halesz,⁵¹ Kövegy,⁵² Szőreg–Iván téglagyár,⁵³ Békésmegye,⁵⁴ Szentes környéke,⁵⁵ Ároktő,⁵⁶ Csongrád–Csipai temető⁵⁷ példányaira gondolunk. Talán

⁴⁰ Magyar Nemzeti Múzeum 86/1906. 100. Jeltári számú mécses. Gróf Merán Jánosné ajándéka. A leletre Soproni Sándor hívta fel a figyelmemet, köszönet érte.

⁴¹ *Fremersdorf, Fritz*, Das Beleuchtungs-Gerät in römischer Zeit. Mainz, 1924.

⁴² *Neuberger, Albert*, i. m. 246.

⁴³ Csábító lett volna és igen tanulságos a szentesi leleteknek magyar népi primitív világítóeszközökkel való párhuzamba állítása. Ez azonban túlságosan messze vezetett volna. Így meg kell elégedjek a fontosabb cikkekre való hivatkozással. *Visky Károly*, Világítás. A Magyarság tárgyi néprajza I. 299–304. — *H. Kerecsényi Edit*, Világítási módok és eszközök Komáromvároson. Néprajzi Értesítő, 1954. 201–214. — *Csefkó Gyula*, Kanóc. Magyar Nyelv, 1951. 68–69. — *Dömötör Sándor*, Zsírosfa és foklafa Szombathelyen és környékén. Ethnographia, 1950. 223–231.

⁴⁴ *Csallány Dezső*, i. m. 124.

⁴⁵ *Fettich Nándor*, A körösladányi népvándorláskori temető tervrajza. AÉ. 1930. 208–211. A 137. kép.

⁴⁶ *Csalog József*, Húnkori sír Szekszárdon. Laurae Aquincenses. (Diss. Pann. II. 10.) Budapest, 1938. 143–146. T. III. 1.

⁴⁷ *Dornyay Béla*, Kisterenyi leletek a húnkorszakból. Dolg. 1936. 90–100. 4. kép.

⁴⁸ *Sz. Póczy Klára*, Keramik. Intercisa II. (Arch. Hung. XXXVI.) Budapest, 1957. 40. T. XVI. 18–21.

⁴⁹ *Nagy Lajos*, Budapest az ókorban. I/2. Budapest, 1942. T. CXVI.

⁵⁰ *Párducz Mihály*, Archäologische ... Acta Arch. Hung. 1959. T. XVI. 9.

⁵¹ Uo. T. XX. 18.

⁵² Uo. T. XXV. 7.

⁵³ *Párducz Mihály*, A szarmatakor ... III. T. CVI. 25.

⁵⁴ Uo. III. T. CXXV. 34. 37.

⁵⁵ Uo. III. T. CXXXVIII. 32.

⁵⁶ Uo. T. CXLI. 12.

⁵⁷ *Párducz Mihály*, Csongrádi leletek. Az Alföldi Tudományos Intézet Évkönyve, 1944–1945. 131–148. T. V. 11.

nem egészen véletlen, hogy lelőhelyeink — az egyetlen Ároktót kivéve — a Csongrád—Szőreg közötti Tisza szakaszon helyezkednek el. (Ároktó is a Tisza partján fekszik.)^{57/a} Közismert, hogy hunkori szarmata lelőhelyeink döntő többsége is e területre esik,⁵⁸ s a hun birodalom székhelye ugyancsak e tájon helyezkedett el.⁵⁹

5. kép

Ami a kétfülű korsó keltezését illeti, a magam részéről nem mernék határozottan állást foglalni a 380—400 közötti keletkezési idő mellett. Óvatosságra int, hogy a Szentes—kökényzugi gepida temető 43. sírjából egyfülű,⁶⁰ a Szentes—nagyhegyi gepida temetőből egyfülű besimított,⁶¹ Szőreg—Téglagyár gepida temetőjének 57. sírjából egyfülű,⁶² valamint Szeged—Csengele avar temetőjének

^{57/a} Messzemenő következtetést azért nem merünk levonni egyelőre a területi elhelyezkedésből, mert kétfülű nagyobb, besimításokkal díszített szarmata edényt Moldovából is közöltek (Rauseni környék, v. Botosani, reg. Suceava.) A vele együtt bemutatott másik két edény későszarmata kori. Közlője mindhármát az I. sz. III. századra datálja, de a magyarországi párhuzamok legkorábban a IV. század végére tehetők. (*Ionita, Ion: Recunoastri Arheologice in Regiunea satelor pogorasti si rauseni. Archeologia Moldovei*, 1961. 295—306.). — Ukrán területéről, az 1951-ben ásott Novo Filippovka kurgátemetőjének anyagában is van egy jól égetett, téglavörös, kétfülű korsó (2. kurgán, 11 sír). Magasága 23,5 cm, hasátmérője: 14,3 cm. Az anyag közöletlen, az Ukrán Tud. Akadémia Régészeti Intézetében (Kiev) őrzik. Fényképét és a rávonatkozó adatokat Fodor Istvánnak köszönöm. (5. kép.)

⁵⁸ *Acta Arch. Hung.* 1959. 355. Térkép.

⁵⁹ *Harmatta János, Előszó.* In Fettich Nándor: *A Szeged-Nagyszéksői hun fejedelmi sírlelet.* (*Arch. Hung.* XXXII.) Budapest, 1953. 5—13. — *Párducz Mihály: Die ethnischen Probleme der Hunnenzeit in Ungarn.* (*Studia Archeologica I.*) Budapest, 1963.

⁶⁰ *Csallány Dezső, Archäologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonaubecken* (454—568 u. Z.) Budapest, 1961. 30. T. XX. 2.

⁶¹ *Uo.* XLVIII. 4. Szórvány a temetőből.

⁶² *Uo.* 160. T. CLXXXV. 2.

1. sírjából egyfűlű korsó került elő.⁶³ Gepida tálak egész során megtalálható a szentesihez teljesen hasonló besimított hálódíszítés. Mindezek alapján az ilyen típusú korsók használati idejét tágabban a IV. század utolsó harmada és az V. század első harmada között kell megvonnunk. A pontosabb keltezéshez további, jól dokumentált, későszarmata-hunkori temetők feltárására van szükségünk.

ZWEI EISENÖLLICHTER AUS DER SPÄTSARMATISCHEN SIEDLUNG VON SZENTES-BEREKHÁT

von

Mihály Kőhegyi

Unser geschichtliches Bild über die ungarländischen Sarmaten, das früher vor allem auf den Berichten der antiken Auktoren beruhte, wurde durch die Untersuchung, Beschreibung und Veröffentlichung des in Ungarn gefundenen sarmatischen Fundmaterials in den letzten Jahrzehnten bedeutend erweitert. Wir sind doch weit davon, dass das Alltagsleben, die wirtschaftliche Lage, die soziale Einrichtung dieses Volkes detailliert kennengelernt seien. Wir verfügen über sehr wenige Kenntnisse auch über ihren mit den Römern getriebenen Handel. Der Verfasser befasst sich mit zwei Eisenöllichtern, die in Szentes-Berekhát aus der Abfallgrube der sarmatischen Siedlung zutage gekommen sind. Auf Grund der Parallelen denkt der Verfasser an römische Einführung, doch wirft er auch den Gedanken auf, dass die Öllichter nach römischen Vorbildern an der Stelle gefertigt wurden. Es ist sicher, dass die Nachahmungen der bootförmigen Öllichter aus Ton, ebenfalls in der sarmatischen Siedlung gefunden, von den örtlichen Töpfern gefertigt wurden. Auf Grund eines zweihenkeligen Kruges, welcher mit den Öllichtern gefunden wurde, können die Funde zwischen das letzte Drittel des 4. Jahrhunderts und das erste Drittel des 5. Jahrhunderts gesetzt werden.

⁶³ Csallány Dezső, Kora-avarkori sírleletek. FA. I—II. Budapest, 1939. 121—155. 7. kép 1.